

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 10

ABU ALI IBN SINONING YOSH AVLOD TARBIYASIGA DOIR FIKRLARI

Boynazarova Sayyora Ro'ziqulovna
Termiz muxandislik va agroteknologiyalar universiteti
katta o'qituvchisi

Kalit so'zlar: Abu ali ibn sino, mutafakkir, falsafa, astronomiya, biologiya, meditsina, psixologiya, etika, pedagogika.

O'rta asr boshlaridagi boshqa ilg'or mutafakkirlar singari Ibn Sino ham yosh avlodga aqliy tarbiya berishga muhim ahamiyat beradi, uning fikricha, aqliy tarbiya ilm-fanlarni egallash bilan bog'langan bo'lishi kerak.

Ibn Sino haqiqiy gumanist sifatida kishining o'z aqlini har tomonlama taraqqiy ettirish va haqiqatni anglash imkoniyatiga ega ekanligiga ishondi. Shuning uchun u bu fikrni noto'g'ri deb hisoblovchi o'z davrining «donolariga» qarshi keskin kurash olib bordi. U fan va madaniyat taraqqiyoti haqiqatga yo'l ochishi mumkinligini isbot qildi. Bu sohada boshqalarga o'rnak bo'lib, o'zining tolmas kuzatuvchi va tekshiruvchi ekanligini ko'rsatdi. U o'z oldiga ilm-fanlarni chuqur o'rganish va umumlashtirish vazifasini qo'ydi.

U she'rida bu haqda shunday deb yozadi:

Mayli man bar muntahon maqsadi oliy buvad.

Poyap poyon naxohad hechgoh xotir maro.

Xoham in ki vorasam to kullai maqsudi xud.

Yoki dar in roh xobonad ajal oxir maro.

Mazmuni:

Mening istagim oliy maqsadlarning cho'qqisiga yetishdir, ammo mening xotirim quyi tomon zinapoyalariga tushishni istamaydi. Men bu yo'lda yo butun maqsadlarimga yetaman, yoki ajal meni uxlatib (o'ldirib) qo'yadi.

Ibn Sino o'z tekshirishlarini og'ir va murakkab masalalardan boshlab to to'la hal qilmaguncha qo'ymas edi. U o'zining hodisalarni tekshirishga munosabatini tubandagicha bayon qiladi:

«Biz Aristotel falsafa maktabi tekshiruvchilari usulini tanlaymiz. Biz keraksiz narsalarga, to'g'riligi oson aniqlanadigan masalalarga butun kuchini sarf qilayotgan, uni tekshirayotgan ko'p fan kishilarini ko'rdik. Bunday

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 10

kishilar isbotlashni talab qiladigan og'ir masala va faktlarni tez tashlab ketadilar. Biz boshqa yo'ldan boramiz».

Ibn Sino har tomonlama chuqur bilimga ega bo'lgan buyuk siymo ekanligini o'z zamonasidagi barcha bilim tarmoqlariga o'z hissasini qo'shganidan bilish mumkin. Uning asarlarida: falsafa, astronomiya, biologiya, meditsina, psixologiya, etika, pedagogika va boshqa sohalarga oid ilmiy jumboqlar yoritilgan.

Ibn Sino qattiq ishonch bilan shunday deb yozadi:

Az qa'ri gili siyoh to avji Zuhal,
Kardam hama mushkiloti getiro hal.
Birun chastam zi qaydi har.

Har band kushuda shud magar bandi ajal

(Mazmuni: Qora tuproq qa'ridan tortib to Zuhad (Saturn) cho'qqisigacha bo'lgan dunyoning hamma mushkul masalalarini hal qildim. Men har qanday makr va hiyla tuzog'idan qutulib chiqa oldim-u, lekin ajal bandini yecha olmadim.)

Haqiqatan ham Ibn Sinoning o'z davridagi barcha fanlarni mukammal egallab olganligini, bunga esa u o'zining kuchli qobiliyati bilan erishganligini ko'ramiz.

Ibn Sino falsafiy fanlarning nazariy qismini tashkil etuvchi uch gruppaga fanlarining barchasini, o'z navbatida, asosiy qism va tarmoqlarga bo'ladi. Jumladan, tabiat to'g'risidagi fanlarni sakkiz qismga ajratadi.

Birinchi qismi butun tabiatga xos bo'lgan umumiy masalalar bilan shug'ullanadi, jumladan, u materiya, forma, harakatlantiruvchi kuchga bo'lgan munosabat, hatto birinchi turki to'g'risida ham bahs etadi.

Ikkinchi qismi dunyo asosini tashkil etuvchi jismlarni, ya'ni koinot va unda mavjud bo'lgan barcha narsalarni o'rganadi.

Ibn Sino o'z asarlarida kishilarni, ayniqsa yoshlarni fanni egallashga, bu sohada kamolotga erishish uchun intilishga chaqiradi. Ibn Sino fikricha, fan-ilm insonga xizmat qilishi kerak. Olim tabiat qonunlarini ochishi va uni avlodan-avlodga berishi kerak. Ilmni egallash jarayonida har qanday to'siqlar uchraydi, kimki fan cho'qqisini egallashga intilsa, u maqsadga intiluvchan, qiyinchiliklarni yengishga tayyor bo'lishi kerak. Bunda kishining botirligi va jasurligi katta rol o'ynaydi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 10

Bu haqda Ibn Sino: “Ey birodarlar! Odamlarning botiri mushuklotdan qo’rqmaydi. Kamolot hosil qilishdan bosh tortgan kishi odamlarning eng qo’rqog’idir” , deb yozadi.

Ibn Sino ilm-fanlarni egallagan, uni xalq uchun foydalanadigan kishilarni eng botir kishilar deb hisoblaydi. U o’zining “Kitobul ishorat fil mantiq val hikmat” asarida “Ma’rifatli kishi botir, u o’limdan qo’rqmaydigan saxiy bo’lishi kerak va uning fikriniyati haqiqatni bilish bilan band bo’lishi kerak” deb yozadi.

Ibn Sino ilmsiz olg’a qarab harakat qilish mumkin emasligiga chuqur ishonadi. U ilmga butun hayotini, butun vujudini bag’ishlashga chaqiradi. Ibn Sino o’z faoliyatida diniy aqidachilarga, ilm va fan bilan shug’ullanadigan kishilarni qoralaydigan shaxslarga qarshi qattiq kurash olib boradi. Ular ustidan kulib:

Bo in du-se nodonki chunin medonand.

Az xalq, ki donoyi jahon ononand.

Har bosh, ki in jamoat az farti xariy,

Har ki o’ naxarast, kofirash mexonand.

deb yozadi.

(Mazmuni: johilligi va ahmoqligi tufayli o’zini dunyoda dono deb biladigan bu ikki-uch nodonlar bilan munosabatda bo’lganingda, sen ham eshaksifat bo’l. Chunki eshaksifat bo’lmagan har bir kishini eshakligi hadidan oshib ketgan bu guruh kishilar kofirga chiqarib qo’yadi.)

Boshqa bir joyda u johil kishilarni ko’rlar bilan tenglashtirib qo’yadi: “Ko’r odam qo’yoshni ko’ra olmaganidek, bu johillar to’g’ri yo’lni ham ko’ra olmaydilar”, deb yozadi va ulardan saqlanishga chaqiradi. Shuning uchun Ibn Sino o’zining ayrim asarlarini hamma uchun, ayrimlarini esa faqat o’z maslakdoshlari va shogirdlari uchun yozdi. O’Z shogirdlariga yurak sirlari haqida qilgan murojaatlaridan birida Ibn Sino: “bu sirlarni faqat menga ancha yaqin shogirdlarim egallasin uchun ochyapman, lekin yetuk bo’lmagan kishilarga bu sirlarni ochishga ruxsat qilmayman” , deb yozadi.

Ma’lumki, Ibn Sino yetuk bo’lmagan kishilar deb dindor, fanatik va johillarni tushunadi. U hamma narsani dinga bog’laydigan kishilardan ilmiy fikrlarni sir tutishni ogohlantiradi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 10

“Hamma so’roqlardan siringni saqla va ehtiyot qil, aqlli bo’lish ehtiyotkorlikdan boshqa narsa emas, agar sirni saqlasang u sening asiring va sen uni saqlay olmasang unga asirsan”.

Ibn Sino kishi aqlini jaholatparastlikka qarama-qarshi qo’yadi. U o’z asarlarida diniy aqidalarga qarshi fikr va nazariyalarini oldinga suradi. U aql kuchiga ishonadi, xudo obro’siga va diniy dogmaga ko’r-ko’rona ishonishga qarshi turadi.

Diniy fanatiklar tomonidan quvg’inga uchramaslik uchun Ibn Sino o’z qarashlarini johillardan yashirishga majbur bo’ladi.

Ulug’ mutafakkir ilmlarning insoniyat uchun ahamiyatini aniqlabgina qolmasdan, balki ayrim fanlarning maqsadi va vazifalariga aniq ta’rif berishga ham harakat qiladi, uning kishilik jamiyati uchun amaliy ahamiyatini ham ko’rsatib beradi.

Ibn Sino yaxshilik bilan yomonlikning, lazzat bilan alamning munosabatlarini ko’rsatib berdi.

Yaxshilik bilan yomonlik turli darajada o’zg’arib turishi mumkin. Masalan, g’azab o’zi salbiy xususiyat bo’lsa-da, u dushman ustidan g’alaba qilishda albatta bo’lishi shart. Lazzat deganda, ba’zilar yaxshi kiyinish va yaxshi ovqatlanishni tushunishlari ham mumkin. Lekin Ibn Sino buni keng ma’noda olib tushuntiradi. Masalaga oqilona qaraganda, – deydi olim, – lazzatning boshqa manbalari borligini ham ko’rish mumkin. Chunonchi mo’l-ko’lchilik, saxiylik, hotamtoylik, maqtovga sazovor bo’lmoq kabi. Shunday qilib, lazzat va rohatning turli manbalari mavjud.

Kishi tarbiya talab qilgan darajada eng yaxshi narsalarni idrok qilishi va o’ziga singdira borishi kerak.

Ibn Sinoning fikricha, yaxshilik bilan yomonlik, lazzat bilan alam etkaning bosh masalalari bo’lib hisoblanadi.

Bulardan ko’rinadiki, Abu Ali ibn Sino etkaning asosiy jumboqlariga va axloqiy tarbiya masalasiga oqilona qaragan. Tarbiya, avvalo kishilarda mehnatga va voqea-hodisalarga oqilona qarashni o’rgatish kerak. Chunki, kishidagi hamma yaxshi xususiyatlar va butun insoniyat baxti ana shu aql va donolik asosida yuzaga keladi, deb uqtiradi buyuk mutafakkir. Uning bu fikrlari g’oyat qimmatlidir.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 10

Abu Ali ibn Sinoning ilmiy-pedagogik qarashlarida axloqiy tarbiya masalasi markaziy o'rinlardan birin oladi. Uning fikricha, kishi aqliy va jismoniy tomondan qanchalik yetuk bo'lmasin, agar undagi bilim va kuch axloq normalariga mos tushmasa, u kishi jamiyatning haqiqiy a'zosi hisoblana olmaydi va u jamiyatga foyda keltira olmaydi. Ibn Sino aqliy va jismoniy mehnatni bir-biri bilan chambarchas holda olib qaraydi va insonning har tomonlama kamol topishi lozim ekanligiga alohida e'tibor beradi.

Axloqi past kishi jamiyatga faqat zarar keltiradi, deydi olim. Uning fikricha, yaxshi axloqli bo'lish tarbiyaning nechog'lik yaxshi bo'lishining samarasidir. O'zi uchungina intiluvchi kishilarning axloqini Ibn Sino yaxshi axloq deb hisoblaydi. Yaxshi axloqli kishi bo'lish uchun, avvalo, tarbiyaning roli muhimdir. Yaxshi axloqli kishida insonning eng yaxshi xususiyatlari mujassamlashgan bo'lishi kerak. Chunonchi, unda: xalqparvarlik, haqiqiy do'stlik, kelajakka qat'iy ishonch, mustahkam iroda, tadbirkorlik va mehnatga muhabbat, do'stlarga chuqur izzat-hurmat va dushmanga nisbatan o'tkir nafrat kabi xislatlar bo'lishi kerak. U albatta ijodkor va yaratuvchi bo'lishi kerak.

Ibn Sino kishining kishiga zo'ravonlik qilishini qat'iy qoralaydi. Abu Ali ibn Sinoning axloq va axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari uning chuqur gumanizmi, butun insoniyatga va jamiyatga bo'lgan zo'r muhabbatidan kelib chiqadi.

Ibn Sino axloqiy tarbiya masalalarini pedagogik aspektda hayron qolarli darajada chuqur yoritib beradi. Uning qarashlarining ahamiyati shundaki, u ilg'or kishilar va mehnatkash xalqdagi: yaxshi sifatlarni real va aniq ko'ra oldi, unga to'g'ri baho berdi. Shuningdek, u feodal-aristokratlardagi, fanatiklar va din ahllaridagi salbiy xususiyatlarni qoraladi. Ulardagi vatan va xalq oldidagi burchini sezmaslikni, faqat o'zi uchun yashab, shaxsiy huzur-halovati uchun kurashuvchi, o'z manfaatini umum manfaatidan ustun qo'yish kabi yaramas tomonlarni fosh qildi.

Roimning fikricha, bilimdonlik, mustahkam irodalilik, to'g'rilik, adolatlilik, mardlik, qahramonlik kabi xislatlar kishining yaxshi xususiyati, yaxshi "yo'ldoshidir". Munofiqlik, aldamchilik, dilsiyohlik, ig'vogarlik, fitnachilik kabi salbiy xususiyatlarni kishining yomon "yo'ldoshi" deb hisobladi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2024

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 10

Salbiy xususiyatlar kishida ko'p vaqtlar saqlanib turishi mumkin, har vaqt, har qadamda kishini yo'ldan urib, uni har xil ko'ngilsiz voqealarga duchor qilishi mumkin, deydi olim. Shuning uchun ham Ibn Sino bu kabi salbiy xususiyatlardan tezroq saqlanish kerakligini uqtiradi, toki u ildiz yoyib odat tumiga kirib qolmasin, deydi. Buning uchun esa kishi mustahkam irodali bo'lishi kerak, agar kishining irodasi mustahkam bo'lsa, unda salbiy xislatlar bo'lmasligi mumkin. Ibn Sino kishilarni, ayniqsa yoshlarni yaramas orzu-havaslariga berilishdan saqlanishga chaqiradi. Maishatparastlik, boylikka, ichkilikbozlikka intilish kabi yomon xususiyatlarga aslo berilmaslik kerak, chunki bularning oqibati yomon bo'ladi, deb uqtiradi.

Adabiyotlar:

1. Karimov Islom Abdug'anievich. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida.–Toshkent: O'zbekiston, 2011. – 440 b.
2. Qayumov Aziz. Abu Rayhon Beruniy va Bu Ali ibn Sino. – Toshkent: Yosh gvardiya, 1978. – 240 b.